

Oqtay Rzanı xatırlarkən..

Allahverdi Eminov

Allahverdi Eminov

Oqtay Rzanın itkisi çox-çox biz nəsil göynədəcək. Qəzet səhifələrini vərəq-ləyəndə onun şeirlərini görməyəndə ürəyimiz sancacaq, yaqın növbətli sayında veriləcək şeirləri. Və inamla günləri, ayları, illəri yola salacağıq. Və bir gün Oqtay Rza səvərlərinin ruhu onunla görüşəcəkdir...

(Əvvəlki ötən sayımızda)

Bu gün nisbətən cavan (sənətkarın "cavanı - qocası" olmur. İstedadı və enerjisi olur) şairlərin özündən müştəbək fikirləri baş alıb gedir, qəribə odur ki, iki - üç dilə getirəcək şeir yoxdur, amma sənətkarları (yaşlıları, həttə yaşayınları) kate-qoniyalara ayırır: - filankəşlər intellektualdılar, fəlsəfi düşüncülər, filankəşlər aşiq-sayağı yazırlar, filankəşlərin ki artıq "qurtarıb" və s. Deyək ki, həmin filankəşlərdən biri də Oqtay Rzadır. Əvvələn, şeir hansı jandray yazılırsa fəlsəfidir, inteqral pro-sesdir, fikrin intellektual və emosional ifadəsidir. Misralar təbii qayıtlarınsa (qra-matik yox), demək ilahi piçitilən səslənəkdir. İkincisi, vaxtla bezi tənqidçilər S.Vurğunda, Resul Rzada, B.Vahabzadədə belə bir çürük fikir ortaya atmışdılar... Sözümlər canı var: Oqtay Rzanın poeziyasına vərəqə duyduym ki, onun bir çox şeirlərində intellektuallıq güclüdür, çünki özünün seviyyəsi güclüdür, elməlinin inteqrasiyasına bələddir. Mən bir oxucu olaraq intellektin şeiri tam hakimiyətinə alıb "çürütürmə"nin tərdərdən deyiləm, çünki poeziyanın öz azadlığı mövcuddur, şair də bu hissi qoruyubdur. Məsələn, şairin Minskədə yazdığı "Dağ həsrətli" şeirində daşın xassələrini elmi baxımdan bildiyi üçün bu xüsusiyyətlərdən çıxış edib poetik mənə verir, "vətən", "qaçqın" məhəmlərinin tələrlərində oxşarlıq tapır.

**Buzlaq onu uzaqlardan gətirib,
Yaş yüz-yüz dərinədən an azı.
Sinesində dövrən mamır bitirib.
Bu qranit yurdu kimdən soruşsun?
Gözü olsa ancaq baxar şimala.
Mümkün deyil kökü ilə qovuşsun,
Bu qranit çata bilmez vüsala...**

Oqtay Rza şeirə hörmətlə yanaşırdı, bu maddiyatda mənə və gözəllik gö-rürdü, fərqləndirmirdi. Mənim ələmdə bu "ikilik" bir-birindən ayrılma şeir intihar edər və şairin ürəyində doğulmamışdan heçiyə gümülür. Bu yanaşma yeni deyil. Məşhur İran alimi Seyid Əli Xameney yazmışdı ki, şeirin xüsusi dəyəri var, həm də imtiyazı: baxın, bəşerət ta qədimdən mədəni anlayışdır. Şeirin dili, ifası çox-çox qədimdir, tarixdir. Bu, onu göstərir ki, bəşerinin əvvəldən şeirə ehtiyacı olubdur. Oqtay Rzanın yaradıcılığına qayıdanda söyləniləndə bir heçliqə gərdim. Zamanla Məkan maddiyatında poetik hissini "çevrilməsi"ni duyduym. "Doğma-liq", "Əksi-lik", "Dünya, yaman yiyəsizən", "Kömpü" və sair şeirlərində dünyanı, onun səkinlərini epik əhval - ruhyyədə qavramaq məziyyəti leytmotivdir, mətədə pafosla səslənir. Həyat və Zaman anlayışları vətəndə götürülür, fikirle hiss ziddiyyət yaratmır.

**Körpüyə baxıram - vuruqları göz-göz,
Səhili səhila birləşdirən qol.
Körpü küsənləri bərişdirən söz,
Yerdən kəhkeşəna gedən uzun yol**

Filosof Spenser müqayisələr aparmaqla həyatın eni uzununa vurub "Həyat miqdanı" nəticəsini çıxarmışdır. Oqtay Rza da yerində saymır.

**Nə qədər dərdi var qoca dünyanın.
Suyu zəhərlənib neçə dəryanın,
Sürüsüz ceyranın, yalnız durmanın
Sasına səs ver!**

Yaxud:

**Bir gül üçün dağ laləsi dəram gərək,
Bir qərbbə yolu nişan verəm gərək.
Bir yetimin toy gününü görəm gərək.
Yaxşılığı azəl borcum
bilə-bilə yaşayıram...**

**Mən köçəndə səsim qalsa, sədam qalsa,
El içində sözüm qalsa, adım qalsa,
Ürək boyda gözüm qalsa, adım qalsa,
Şaşıb sölə - yaşayıram,
Demək, hələ yaşayıram**

Şeirin yazılma tarixini müəllifin ölümündən 30-35 il ayırır. Nə qədər uzaq, nə qədər yaxın. Nə qədər həqiqət, nə qədər yalan. Nə qədər qəmli, nə qədər nikbin. Oqtay Rza şəxsiyyətinə və poeziyasına harmoniya birləşir, bir-birini tamamlayır, ona görəki, əsas obraz İnsan-dır, hərəkətdə olan varlıqdır. İnsan obrazının davranışına həssas yanaşır, riyakarlıqdan, xəbislikdən, yaltaqlıqdan uzaq bir mövcudat! İnsana belə bir yanaşma şeir üçün təbii odur ki, o hər nəsnənin meyərində yaşamalıdır, xeyrixah, vətənpərvər, təəssübkeş parametrləri özündə təcəssüm et-dirməlidir. Oqtay Rza estetikada qəbul olunmuş "şəxsiyyət modeli"na üstünlük verir, insanla cəmiyyətin qarşılıqlı münasibətlərini hesabla alır. Məşhur estetik M.S.Kaqanda belə bir fikir səslənmişdir ki, incəsənət icması insanın real həyatı tərəcəsbəni yaratmaq, genişləndirmək və dərinləşdirmək naminə həyatı təcəssüm etdirir. Şahidiyəm ki, Oqtay Rza Vətəne, torpağa sadıq, işgüzar, təmənənsiz adam-ların poetik obrazını yaratmışdır, hansı ki, onları mən yaxından tanımışam. Mü-həndis Firdovsi Rzayev belə insan-lardan idi. Salyanda məşhur sayılan - seçilən xeyrixahdır. Şair "Firdovsi Rzanı" şeirini ona həsr etmişdir - meviator - mühen-dise.

**Muğanın seyrinə çıx sabah-sabah,
Axsam ulduzlara dönsün inamin.
Şor su mühdənsi olsan da, vallah,
Bəl - şəkər kimidir sözün, kəlamın**

Yaxud, məşhur şair ürəkli pədaqoq - müəllim Cəfər Məndiyevə həsr etdiyi şeir. O, sözü ötkəm, haqiqətpərəst, ayılmaz idi və aramızda hörmət - izzət vardı. Oqtay Rza Cəfər müəllimi öz ustadı seviyyəsində görür: ədalətli, dönməz, Salyan elatında parlaq insan kimi yad-daşa yaşayın:

**Haqqı, ədalətli sevdilyi üçün,
Köksünü qabağa verdilyi üçün,
Sözünü şax üzə dedilyi üçün,
Guya qorxuludur Cəfər müəllim.**

**Qışın bəyazlığı baxır saçından,
Keçib təhlükəli yol ayırıcından.
Sən günler tutsa da əl ağacından -
Həm gənc, həm uludur Cəfər müəllim**

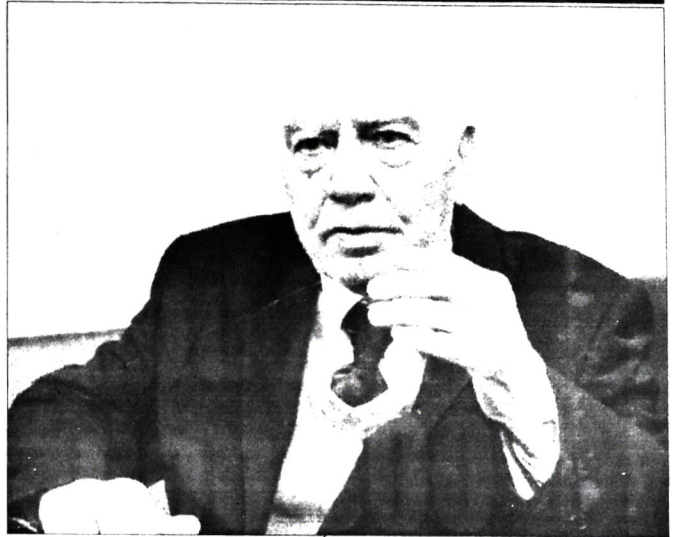
Şair Oqtay Rza nə qədər nikbin olsa da onun içində həsrət yaşayırdı, amma hiss etdirmirdi. Onun yaradıcılığını araşdırarkən, şeirlərini oxuyarkən bunu başa düşürdüm. O, daxilinə, işiqsiz qalan duyğularına da həsrət rəngi səpər, gümanı köçəri quş kimi uçur. Həzin hissələri üz-üzə qalır, işiq həsrətində oldu-ğunu dile - şeirə gətirir.

**İşiq axtarırdım, köç axtarırdım,
Yolum Qəbələdən Qazağa düşdü.
Yar üçün sehirlil saz axtarırdım,
Yadın ağsaqqalı qabağa düşdü.**

Yaxud:

**Hicran alovunda qovruluram mən,
Çox da ki, çağlamaq çağımırdı ind.
Aya hey baxıram pəncərəmdən
Ay mənə o qızdan yaxındır ind**

(Oqtay Rza - 90)

Bəli, şairə bircə Ay qaldı, bir də həsrətinə bükülmüş sevgisi...

Oqtay Rzanı tanıyanlar fikrimi təsdiq edərlər ki, O, nakam sevgidən bir kəl-mə də danışmazdı. Amma başqa poeziyaya, müəllimliyə, dostlara aid suallara uzaqda qalmış olaylara aid də cavablar verirdi. Bir dəfə ondan soruşdum ki, ilk şeirlərini nə vaxtdan yazmışın? Cavabı: - 1946-cı ildən, birinci sınıfdan, "Qələbə" qəzetində çıxıb: şeirə gəlişinin tarixidir, bu mü-cüzlə ələmə qədəm qoymağının etirafıdır. Heçliqətdir ki, elə bir hissirdi hansı mənəbdən qaynaqlandığını şairin özü-nə də ballı olmur, bax-mayaraq vücudu - canı - ruhu özünə mekən seçir, amma uçub gəlmir, müəllifini təhna buraxmır. İngilis ədəbiyyatşünası Dilan Tomas (1914-1953) yazmışdır ki, mənəm nədən və necə şeir yazdığımı, hansı şairlərdən, şeirlərdən hərəkət etdiyimi, təsirləndiyimi öyrənmək istəyirsiz, başlangıç sözlərə vurulduğum üçün şeir yazmaq istədiyimi söyləyəcəyəm. İlk şeirlər cocuq şeirləri-di, yalnız sözlərinə vurul-dum". Təbii analogiyadır ki, Oqtay Rza ilk şeirlərindən birini S.Vurğuna həsr etmişdir.

**Üzündə əzəmət, gəncliyə qağdı,
Yetərdin köməyə, çatarдын dada.
Səndən öyrənirik necə yazmağı,
Biza bələdçisin yuxularda da.**

Oqtay Rza müharibədən sonrakı illərdə Salyan ədəbi mühtə heç vaxt yad-daşından silmə-mişdir. Əliğa Kürçaylı, Ağacavad Əlizadə, Xəlil Rza, Cəfər Meh-di, Aşiq Pənəh Pənəhov o dövrdə poeziyaya təzəcə gəlmişdilər. Sonralar bu sətir-lərin müəllifi həmin şairləri şəxsən tanı-dı, görüşdü, şeirlərini onların öz dilindən eşitdi. "Təki sən səslə mənə", "Daşlar", "Qəbirələr" Ə.-Kürçaylı, "Çinarın söhbəti", "Torpağa tər düşən-də" A.Əlizadə, "Bahar gələndə", "Azadlıq" Xəlil Rzanın o illə-rin diller əzbəri şeirləri idi...

Oqtay Rzanın isə "Bulud", "Yerqurşağı", "Cüt ulduz axdı" şeirləri oxucuların ünvanını tapmışdı.

**Göyün dərin qatlarında
Dincəliş ağ buludlar.
Aşağıda aci-aci yel səir.
Yenə qara bürüncəklil
Qalaq-qalaq qara buludlar
Qamçılına-qamçılına
Harayışa tələsir**

Bu şeirin təsadüfən nəzərə çarpırdım. Oqtay Rzanın uşaqlığı da, gəncliyi də təbii-tən qaynada keçmişdir, Muğan torpağının duzlu-luğu, Kür çayının delisov-luğu, salxım söyüd-lərin liltək yarpaqları, Məsələn "Mənzərə"si peyzajdır, poetik təsvirdir.

**Yayla vidalaşır meşə, dağ, dərə,
Sən bahar tələsir xəzəldən ötrü.
Günəş nur içirir çəmənlərə.
Çaylıqlar darıxır gur seldən ötrü.
Maral maləməsi gəlir uzaqdan,
Sən yarpaq üzülüb düşür budaqdan.
Qırqovul vs içir sərini bulaqdan,
Bilbül səfərdədir tər güldən ötrü...**

Böyük şairimiz Nəriman Həsənzadənin fikrini xatırladım, yazmışdır ki, Oqtay daima həyatla ünsiyyətədir, təbii-tən qaynada. Onun gözəlliklərini şair ki-mi duyur, geoloq kimi axtarır, bu da onun şeirlərinin təvəratini artırır.

Bələ ki, "Xinalıq", "Bayılın işıqları", "Mura-daxanlıqda", "Danizçi nağması", "Çaylar" və sair nümunələr poetik ilhamın "meyvələri"dir.

Oxuculara bəllidir ki, Oqtay Rza geoloq - alimdir və bu elmi tədris etmişdir, bu elm onun dünyanı qarış-qarış gəzdirmişdir. Onun gözəlliklərini şair ki-mi duyur, geoloq kimi axtarır, bu da onun şeirlərinin təvəratini artırır. Yəni "fiziklər və lirilər" tendemi. Oqtay Rza bələ bir ovqatında və ovqatında sual vermək həvəsində bulundum: elmə, yoxsa şeirə üstünlük vermiş? O, bir xeyli sudu, yayınmaq istədi təvəzökarlığın-dən. Əlbəttə, yaradıcılıq psixologiyasından araşdırma aparın müəllif kimi "sirrini" bəllidiyə mənə. Lakin hər bir alim öz yanaşma fərdliliyi: ovqatlı mövcuddur, asu-dəliyi, azadlığı, intizarlı daqiqələri, saatları və günləri - sonraya qala bilmez, şeir vaxtında qələmə alınmalıdır. Bu prosədə psixoloji niyyət üstünlük yaradır, aparıcı olur. Məşhur rus alimi, akademik A.B.Miqdal yazır ki, elmi yaradıcılıqda əsas psixoloji niyyətin özünəməxsusluqda, yaxud təsdiqdir, özünü iladəsidir... Nəhayət, Oqtay Rza sualına şeirlə cavab verdi:

**Elə bil uca dağ aşib Arximed,
Nə vaxt sifr qapısı açılıb Arximed.
Üzümə qanunu keşif edən zaman
Uşağ tək sevinib, qaçılıb Arximed.**

- Mirzə, - diləndi, - Bəs sənə fikrini?
- Ustad, - dedim, - Epikürün sözlərindən ki, bədəni müalicə etməyən təbəbət-tən faydası ol-madığı kimi, insan qəlbini təzələməyən, əxla-qa təzə göstərməyən fəlsəfənin də keyri yox-dur. Poeziya da həmçinin, oxucusunu ünsiyyətə, xeyrixah-lığa səsləyir.

Oqtay Rza ömrünün son illərində "Səkkiz-lik"lər yazırdı. Çap olunmamışdan xeyli əvvəl o, qovluqda xeyli sayda "Səkkizlik"lərdən verdi və: - Oxuyarsan vax-tın olanda, - dedi. Mən xətrini çox istədiyim şairin "Səkkizlikləri" haq-qında məqalə yazdım. Artıq o, həyatda yox idi